

Bedömning av jämställdhet i forskarutbildningar

En analys av metod och resultat i UKÄ:s utvärderingar

Bedömning av jämställdhet i forskarutbildningar
En analys av metod och resultat i UKÄ:s utvärderingar
Rapport 2020:04

Utgiven av Universitetskanslersämbetet 2020

Författare: Robin Moberg, Ellinor Alvesson

Diarienummer: 412-127-20

Universitetskanslersämbetet • Löjtnantsgatan 21 • Box 7703, 103 95 Stockholm
tfn 08-563 085 00 • fax 08-563 085 50 • e-post registrator@uka.se • www.uka.se

Innehåll

Bedömning av jämställdhet i forskarutbildningar	4
Rapport om jämställdhet i utvärderingar av forskarutbildningar	4
UKÄ:s uppdrag.....	4
Utveckling av ett nytt system för kvalitetsutvärdering.....	5
Källmaterial, avgränsningar och frågor.....	7
Jämställdhet i utvärderingsprocessen	8
Mönster i utfallet.....	8
Styrkor, utvecklingsområden och rekommendationer om jämställdhet i forskarutbildningar.....	10
Vilka bedömningsunderlag använder bedömarna?	13
Bedöms bedömningsgrunderna?	14
Begreppet jämställdhet.....	18
Slutdiskussion	19
Referenser	21

Bedömning av jämställdhet i forskarutbildningar

Rapport om jämställdhet i utvärderingar av forskarutbildningar

Under nuvarande kvalitetssäkringssystem konstaterade Universitetskanslersämbetet (UKÄ) redan 2018 ett behov av utveckling gällande UKÄ:s kommunikation om bedömningsgrundernas innebörd, utvärderingsobjektets karaktär och även UKÄ:s exemplifiering av vad som är relevant information för bedömarna. 2018 reviderades därför vägledningen som en del i det kontinuerliga utvecklingsarbetet. Bedömningsgrunden jämställdhet finns numer i bedömningsområdet utformning, genomförande och resultat. Men trots att förändringar redan genomförts såg UKÄ ett behov av vidare analys av hur jämställdhetsperspektivet bedömts och beaktats.

Den här rapporten handlar om hur UKÄ har bedömt och beskrivit jämställdhet i utvärderingar av forskarutbildningar under 2016–2018. Rapporten riktar sig till personer med intresse för UKÄ:s utvärderingar vid exempelvis svenska universitet och högskolor. UKÄ kan konstatera att det finns ett fortsatt utvecklingsbehov gällande hur jämställdhet är inkluderat i UKÄ:s granskningar, t.ex. ser vi att jämställdhet tolkas på olika sätt av olika bedömargrupper och lärosäten. Vi behöver också se över hur t.ex. vägledningar och olika instruktioner är formulerade kring jämställdhet.

När det gäller utfallet framgår att av de 95 utbildningarna som utvärderats får sex utbildningar inte tillfredställande på området jämställdhet och vid ytterligare 24 utbildningar har det konstaterats svagheter även om området i sin helhet ansetts vara tillfredställande. Det finns en stor variation mellan de olika forskningsämnena. Vissa ämnen kan ha kommit längre i sitt arbete med att integrera jämställdhet i utbildningarna. Men som framgår av rapporten kan det också vara så att metoden i sig i viss mån har påverkat utfallet.

UKÄ:s uppdrag

För att underlätta för läsaren att sätta den här rapporten i ett sammanhang följer en beskrivning av UKÄ:s uppdrag och roll i högskolesektorn. Den här beskrivningen innehåller också en redogörelse för utvecklingen av ett

nationellt kvalitetssystem och hur UKÄ inom ramen för det kvalitetssystemet arbetar med jämställdhetsfrågor.¹

UKÄ:s övergripande verksamhetsmål handlar om att genom granskning och tillsyn bidra till att högre utbildning i Sverige håller hög kvalitet och bedrivs på ett rättssäkert sätt. I förordning (2012:810) med instruktion för UKÄ anges myndighetens kärnuppdrag och avnämare i första paragrafen: UKÄ ansvarar för uppgifter i fråga om kvalitetssäkring, granskning av effektivitet, uppföljning, tillsyn och chefsutveckling. De uppgifter som myndigheten ansvarar för rör universitet och högskolor, både statliga och enskilda anordnare, som omfattas av relevanta lagar och som får statsbidrag.

Utifrån sitt uppdrag inom kvalitetssäkring av högre utbildning anlitar UKÄ bedömargrupper med externa sakkunniga, så kallade bedömare. Bedömargrupperna har i uppdrag att utvärdera utbildningars kvalitet, lärosätenas kvalitetssäkringsarbete, examenstillstånd eller genomföra en tematisk utvärdering.

UKÄ ska också inom ramen för sitt uppdrag bidra till jämställdhet i högskolesektorn och därmed medverka till att nå de jämställdhetspolitiska målen, i synnerhet delmålet om jämställd utbildning.²

Utveckling av ett nytt system för kvalitetsutvärdering

Den 17 mars 2016 beslutade regeringen att ändra UKÄ:s regleringsbrev för innevarande budgetår (U2016/01132/UH, U2016/01349/UH). Ändringen innebär att UKÄ fick i uppdrag att till den 1 oktober 2016 vidareutveckla och implementera ett nytt system för kvalitetssäkring av högre utbildning. Regeringen slog fast att det nya systemet för kvalitetssäkring skulle utformas enligt regeringens bedömningar, beskrivna i regeringens skrivelse *Kvalitetssäkring av högre utbildning*³, tillämpliga lagar och förordningar samt de principer för kvalitetssäkring som har tagits fram inom ramen för Bolognaprocessen. Principerna heter *Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area* (ESG).

Redan 2015 hade UKÄ via regleringsbrevet fått i uppdrag att redovisa en plan för hur myndigheten skulle arbeta med jämställdhetsintegrering. I och med att arbetet med att utveckla ett nytt system för kvalitetssäkring sammanföll med UKÄ:s regeringsuppdrag om jämställdhetsintegrering,

¹ <https://www.uka.se/download/18.44500bd3161940d35451cb7/1519222517296/2018-02-20-delredovisning-UKAs-arbete-jamstalldhetsintegrering.pdf>.

² "Kvinnor och män, flickor och pojkar ska ha samma möjligheter och villkor när det gäller utbildning, studieval och personlig utveckling."

³ Regeringens skrivelse 2015/16:76.

blev jämställdhet en av de kvalitetsaspekter som ingår i kvalitetssäkringssystemet. Sammantaget finns det sex så kallade bedömningsområden i UKÄ:s utvärderingar, varav jämställdhet är ett.⁴

I likhet med andra myndigheter som har fått i uppdrag att arbeta med jämställdhetsintegrering tog UKÄ 2015 fram en handlingsplan⁵. Handlingsplanen innehåller bland annat en lista på ojämställda förhållanden i högskolesektorn:

- Traditionellt manliga sektorer i samhället värderas ofta högre och tilldelas mer resurser än de traditionellt kvinnliga, och akademien är ett traditionellt manligt område. Dessutom finns inom akademien ämnesområden som i högre grad än andra är traditionellt manliga, såsom teknik och naturvetenskap.
- Könstereotypa föreställningar påverkar bedömningar inom akademien.
- Kunskap om genus och jämställdhet saknas i många utbildningar, vilket leder till att många studenter utexamineras utan beredskap att förstå och hantera konsekvenserna av ojämställda förhållanden eller arbeta förebyggande.
- Män studerar i mindre utsträckning än kvinnor på högskolenivå.
- Män är överrepresenterade bland professorerna, trots att kvinnor är i majoritet på utbildningar på grundnivå och avancerad nivå och att könsfördelningen är jämn bland övrig forskande och undervisande personal.
- Könsfördelningen bland de sökande till många av de stora yrkesprogrammen är mycket ojämn, vilket bland annat leder till att den starkt könssegregerade arbetsmarknaden i Sverige bibehålls.
- Kvinnor har en långsammare karriärutveckling än män på universitet och högskolor. I synnerhet är skillnaden stor mellan kvinnor och män gällande befordran till professor, vilket tyder på att villkoren för att göra akademisk karriär skiljer sig åt för kvinnor respektive män.
- Män har högre medellön än kvinnor i såväl administrativa som akademiska anställningskategorier inom universitet och högskolor.

⁴ "Styrning och organisation

Hur väl är lärosätets kvalitetssystem uppbyggt med strukturer, rutiner och processer för att säkra kvaliteten i utbildningarna? Hur relaterar kvalitetssystemet till lärosätets övergripande mål och strategier?

Förutsättningar

Hur väl följer lärosätet upp, vidtar åtgärder och utvecklar förutsättningarna för utbildningens genomförande och för studenternas och doktorandernas lärande?

Utformning, genomförande och resultat

Hur väl följer lärosätet upp, vidtar åtgärder och utvecklar sina utbildningar, och på så sätt säkerställer hög kvalitet i lärosätets samlade utbildningsutbud?

Jämställdhet

Hur väl bidrar lärosätet till att jämställdhet beaktas i utbildningarnas innehåll, utformning och genomförande?

Student- och doktorandperspektiv

Hur väl verkar lärosätet för att ge studenter och doktorander goda förutsättningar att utöva inflytande över utbildningen och sin studiesituation?

Arbetsliv och samverkan

Hur väl säkerställer lärosätet att utbildningarna är användbara och utvecklar studenternas och doktorandernas beredskap att möta förändringar i arbetslivet?"

⁵ Universitetskanslersämbetet, *Handlingsplan för jämställdhetsintegrering på Universitetskanslersämbetet 2016-2018* (2015).

Bedömningsgrunden i utvärderingar av forskarutbildningar

UKÄ beslutade att jämställdhetsperspektivet skulle finnas med i alla UKÄ:s granskningar, som en följd av problembeskrivningarna av ojämställdhet i högskolan samt med utgångspunkt i myndighetens kärnuppdrag och jämställdhetsintegreringsuppdrag. För jämställdhetsperspektivet formulerade UKÄ sedan bedömningsgrunder som utbildningarna skulle bedömas utifrån. För utbildningar på forskarnivå 2016–2018 tillämpades två bedömningsgrunder för att utvärdera jämställdhet:

A. Ett jämställdhetsperspektiv är integrerat i utbildningens utformning och genomförande.

B. Systematisk uppföljning görs för att säkerställa att utbildningens utformning och genomförande främjar jämställdhet. Resultaten av uppföljning omsätts vid behov i åtgärder för kvalitetsutveckling och återkoppling sker till relevanta intressenter

Källmaterial, avgränsningar och frågor

Källmaterialet består av yttranden från 95 utvärderingar av forskarutbildningar som beslutades och avslutades under 2017 och 2018. I viss utsträckning har även referensmaterial ingått i arbetet med rapporten, till exempel en vägledning för utvärdering av forskarutbildning.⁶

Rapporten är avgränsad till området jämställdhet. Det innebär att texten under bedömningsgrunderna som rör jämställdhet i yttrandena har varit underlag för rapporten. Det kan finnas relevant information i andra delar av yttrandena som inte ingår i rapporten på grund av avgränsningen. I samtliga yttranden har sökningar på nyckelord kombinerats med textanalys.

I rapporten söker vi svar på följande frågor:

- Går det att se mönster i utfallet av utvärderingarna när det gäller jämställdhet?
- Vad väljer bedömarna att lyfta fram som styrkor och utvecklingsområden samt vilka rekommendationer ger bedömargrupperna?
- Vilka bedömningsunderlag refererar bedömarna till?
- Bedöms bedömningsgrunderna, det vill säga innehåller yttrandena bedömningar av vad som sker i utbildningarna?
- Hur hanteras och förstås begreppet jämställdhet?

⁶ Universitetskanslersämbetet, *Vägledning för utvärdering av utbildning på forskarnivå* (2016).

Jämställdhet i utvärderingsprocessen

Mönster i utfallet

6 utbildningar av de 95 utbildningar som utvärderades fick omdömet inte tillfredställande på hela området jämställdhet. Vad gäller bedömningsgrund A (*Ett jämställdhetsperspektiv är inte integrerat i utbildningens utformning och genomförande*) bedömdes 7⁷ utbildningar som inte tillfredställande. 30 utbildningar bedömdes som inte tillfredställande på bedömningsgrund B (*Systematisk uppföljning görs inte för att säkerställa att utbildningens utformning och genomförande främjar jämställdhet. Resultaten av uppföljning omsätts inte vid behov i åtgärder för kvalitetsutveckling och återkoppling sker inte till relevanta intressenter*). 24 utbildningar bedömdes som inte tillfredställande enbart på bedömningsgrund B

Samtliga utbildningar som har bedömts som inte tillfredställande finns inom forskningsämnet datavetenskap. Inom det ämnet bedömdes ytterligare sex utbildningar som inte tillfredsställande på bedömningsgrund B, men bedömdes som tillfredställande på området i sin helhet. En utbildning inom forskningsämnet nationalekonomi bedömdes som delvis tillfredställande på den första bedömningsgrunden samt inte tillfredställande på den andra bedömningsgrunden, men tillfredsställande i sin helhet på området. Utbildningen fick i sin helhet *Ifrågasatt kvalitet*.

Samtliga utbildningar inom forskningsämnet etik och religionshistoria bedömdes som inte tillfredsställande på bedömningsgrund B, medan alla utbildningar inom forskningsämnena arkitektur, veterinärmedicin och textil-, gummi och polymermaterial bedömdes som tillfredställande på båda bedömningsgrunderna för jämställdhet.

Sett till antalet utbildningar som utvärderats inom de olika forskningsämnena så är pedagogik det största ämnet med 20 utbildningar. Samtliga utbildningar i pedagogik bedömdes som tillfredsställande på hela området och tre utbildningar bedömdes som inte tillfredställande på bedömningsgrund B. Inom ämnet datavetenskap bedömdes 12 av 14 som

⁷ I ett yttrande har bedömargruppen gett omdömet ”Ett jämställdhetsperspektiv är delvis integrerat i utbildningens utformning och genomförande.”. Detta har tolkats som inte tillfredställande.

inte tillfredställande på minst en av bedömningsgrunderna. För att få en överblick över hur det såg ut för samtliga forskningsämnen, se tabell 2.

Det finns exempel på yttranden där bedömargrupperna har ändrat i de två bedömningsgrunderna. Att tolka vilken bedömning som gjorts kan därför vara svårt. Det kan handla om ändring av enstaka ord och större ändringar av bedömningsgrunderna.

Ett jämställdhetsperspektiv är delvis integrerat i utbildningens utformning och genomförande (Kungl. Tekniska högskolan – nationalekonomi, licentiat- och doktorsexamen)

*Ett jämställdhetsperspektiv är integrerat i utbildningens utformning och genomförande. Bedömargruppen vill dock rekommendera lärosätet att tillse att jämställdhetsaspekter ges ett större fokus i exempelvis forskarutbildningens kursdel.
(Linnéuniversitetet – datavetenskap, licentiat- och doktorsexamen)*

Tabell 2. Utfall i bedömningsområdet jämställdhet fördelat på forskningsämne.

Forskningsämne	Antal utbildningar	Inte tillfreds-		
		ställande BG A	ställande BG B	ställande Jämställdhet
Arkitektur	4			
Datavetenskap	14	6	12	6
Energisystem	4		1	
Etik och religionshistoria	4		4	
Historia	13		2	
Konstvetenskap	5		1	
Textil-, gummi och polymermaterial	2			
Nationalekonomi	16	1*	3	
Pedagogik	20		3	
Psykologi	12		4	
Veterinärmedicin	1			
Totalt	95	7	30	6

* I yttrandet har bedömargruppen gett omdömet "Ett jämställdhetsperspektiv är delvis integrerat i utbildningens utformning och genomförande."

Slutsatser av utfallet

Det finns en stor variation mellan de olika forskningsämnena. Det är bara ett forskningsämne där området jämställdhet har bedömts som inte tillfredställande, samtidigt som det finns ämnen där nästan samtliga eller samtliga har bedömts som tillfredställande på de båda bedömningsgrunderna.

Det kan finnas många olika anledningar till variationen. Vissa ämnen kan ha kommit längre i sitt arbete med att integrera jämställdhet i utbildningarna, men det väcker även frågor om de instruktioner som bedömargrupperna fått varierar och om bedömningsgrunderna har tolkats

på olika sätt. Att bedömarna i några fall har ändrat texten i bedömningsgrunderna innebär att vissa bedömningar är otydliga. Detta kan skapa sämre förutsättningar att tolka utfallet och vad det är som behöver förbättras, inte bara för den enskilda utbildningen utan också för kunskapsutbytet mellan olika utbildningar och lärosäten.

Styrkor, utvecklingsområden och rekommendationer om jämställdhet i forskarutbildningar

Styrkor

Med styrkor avses positiva exempel på jämställdhet eller jämställdhetsarbete som bedömargrupperna har valt att lyfta fram i de yttranden som är underlag för den här rapporten. Eftersom exemplen är av så vitt skild karaktär är det svårt att sätta dem i kluster och kvantifiera dem, och därmed också svårt att visa en översikt på övergripande nivå.⁸ I stället presenteras här exempel som är återkommande i yttrandena och några som är unika för en specifik utbildning.

I 89 av 95 utbildningar bedöms jämställdhet kvantitativt. Det handlar ofta om könsbalansen i doktorandgruppen eller bland handledarna. Det finns flera fall där bedömningarna är både positiva och negativa, och det förekommer att bedömargrupperna jämför förhållandet vid en viss utbildning med de nationella förhållandena inom ämnet. Inom datavetenskap finns det till exempel ett stort fokus på att rekrytera fler kvinnor eftersom ämnet är så mansdominerat. Det finns också fall där bedömargruppen har lyft fram särskilda åtgärder för att komma tillrätta med en obalans. Ett sådant fall är strategier för att rekrytera blivande doktorander från andra länder. En ovanligare strategi är de som anpassar sitt språk i utlysningar för att locka fler av underrepresenterat kön att söka utbildningen.

Bedömargrupperna har vid flera tillfällen tagit fasta på att doktoranderna tar kurser som innehåller inslag av eller perspektiv på jämställdhet. Jämställdhet tas upp i kurserna genom litteratur, delkurser, val av forskningsproblem och seminarier. Det kan också röra sig om att doktoranderna har möjlighet att gå lärosäteövergripande kurser som behandlar lika villkor och jämställdhet. Även översyner av kurslitteratur förekommer.

En annan typ av kurs som nämns i flera yttranden är högskolepedagogiska kurser med jämställdhetsaspekter som doktoranderna läser. Även handledarutbildningar lyfts ofta fram som

⁸ För att få en översikt över samtliga områden som bedöms av bedömargrupperna, se tabell 3.

positiva exempel på hur jämställdhet kommer in i utbildningarnas utformning och genomförande.

Exempelvis ska kursinnehåll och litteratur spegla ett jämställt förhållande mellan män och kvinnor.

(Malmö universitet – datavetenskap, licentiat- och doktorsexamen)

I många yttranden finns det bedömningar av jämställdhet som handlar om strukturer eller funktioner på lärosätesövergripande nivå eller på institutionsnivå. Det kan bland annat handla om att ett lärosäte har en plan för jämställdhetsintegrering eller att det finns en jämställdhetshandläggare på institutionen.

Bedömningar av anställningsförhållanden är vanligt i yttrandena. Särskilt under bedömningsgrund B. Exempel på sådana bedömningar är medarbetarsamtal och medarbetarundersökningar samt andra aspekter av att vara anställd. Det som också lyfts fram i några yttranden är mötet mellan doktorand och handledare. I flera fall är det oklart i vilken utsträckning jämställdhet ingår som en del i den här typen av uppföljningar.

I flera fall finns bedömningar i yttrandena som beskriver en *medvetenhet* vid en utbildning eller på en institution. I något fall kopplas medvetenheten till en ämnestradition och ibland konstaterar bedömaregruppen att det vid intervjuerna framkom att intervjupersonerna var medvetna om ojämställda förhållanden.

Lärosätet uppger att en medvetenhet om jämställdhet präglar såväl seminarierna som miljöns vardag.

(Stockholms universitet – barn- och ungdomsvetenskap, licentiat- och doktorsexamen)

Det finns exempel på bedömningar som finns med i ett eller ett fåtal yttranden. Det kan röra sig om EU-projekt, en föräldrapolicy eller att en kvinnlig doktorand uppbär lön. I samband med rekryteringar tillämpar vissa utbildningar positiv särbehandling vid lika meritering. Även en könsmässigt balanserad representation i betygsnämnder nämns i ett antal yttranden.

I utlysningen anger man att förtur vid lika meritering ges till underrepresenterat kön.

(Karlstad universitet – miljö- och energisystem, licentiat- och doktorsexamen)

Utvecklingsområden

Med utvecklingsområden avses fall där bedömaregrupperna har använt just ordet utvecklingsområde i ett yttrande. Det finns beskrivningar i yttrandet som skulle kunna tolkas som utvecklingsområden men de ingår inte i den här analysen. I många av yttrandena saknas exempel på

utvecklingsområden. Här presenteras några exempel på vad bedömargrupper har ansett är ett utvecklingsområde.

Precis som med styrkor så är den kvantitativa aspekten av jämställdhet ett återkommande inslag i yttrandena även när det gäller utvecklingsområden. Det handlar i vissa fall om att komma tillrätta med en ojämn könsbalans i doktorandgruppen och i andra fall om att se till att det finns både män och kvinnor som kan handleda doktorander.

Att uppnå bättre balans mellan antalet manliga och kvinnliga huvudhandledare ser bedömargruppen som ett utvecklingsområde inom utbildningen.

(Uppsala universitet – historia, licentiat- och doktorsexamen)

Ett annat utvecklingsområde gäller uppföljning och ett systematiskt arbete med jämställdhet. Det kan handla om systematisk uppföljning på avdelningsnivå av hur jämställdhet integreras i en forskarutbildningen, men också om i vilken utsträckning tillfälliga anställningar följs upp systematiskt för att se om det kan finnas könsmässiga mönster.

I vissa yttranden ses hela bedömningsgrunder som utvecklingsområden, utan att bedömargrupperna har specificerat exakt vad som behöver utvecklas. I vissa fall menar bedömargruppen att en hel bedömningsgrund ska ses som ett utvecklingsområde, samtidigt som de har bedömt hela området som tillfredsställande.

Bedömargruppen menar att jämställdhetsperspektivets integrering i forskarutbildningen är att betrakta som ett utvecklingsområde.

(Linnéuniversitet – datavetenskap, licentiat- och doktorsexamen)

Det finns enstaka exempel på när antagningsprocessen för doktorander ses som ett utvecklingsområde. Även schemaläggning, litteraturöversikter och kursinnehåll tar vissa bedömargrupper upp som potentiella utvecklingsområden.

Det finns likväl också svagheter gällande exempelvis hur perspektivet integreras i kurser, i kurslitteratur och i det vetenskapliga arbetet. Detta ser bedömargruppen som utvecklingsområden.

(Uppsala universitet – datavetenskap, licentiat- och doktorsexamen)

Rekommendationer från bedömargrupperna

Bedömargrupperna har möjlighet att lämna rekommendationer i sina yttranden. I de yttranden som ingår i den här granskningen är det ovanligt att bedömargrupperna lämnar rekommendationer om jämställdhet. Faktum är att det bara är en av bedömargrupperna som uttryckligen skriver fram rekommendationer i sina yttranden rörande jämställdhet.

Den vanligaste rekommendationen är att bedömargruppen anser att utbildningen skulle kunna ta in en expert eller en expertgrupp för att komma tillrätta med problem eller förbättra jämställdheten på olika sätt. Andra rekommendationer som återfinns i yttranden är att lärosätet kan utveckla ett nätverk för kvinnliga forskare eller säkerställa att doktoranderna får utbildning om jämställdhet genom att delta i vissa kurser.

Institutionen rekommenderas att ta stöd hos externa experter för att systematiskt genomlysna möjligheterna att integrera ett jämställdhetsperspektiv i utbildningen. En rekommendation skulle kunna vara att utveckla nätverk med kvinnor som är forskare vid andra lärosäten, nationella som internationella.

(Umeå universitet – datavetenskap, licentiat- och doktorsexamen)

Slutsatser av styrkor, utvecklingsområden och rekommendationer

Det finns en stor flora av exempel som bedömningarna vilar på. Det sträcker sig från utbildningsnära exempel som granskning av litteraturlistor till lärosätesövergripande styrdokument. Den heterogena gruppen exempel indikerar en otydlighet när det gäller objektet för utvärderingen.

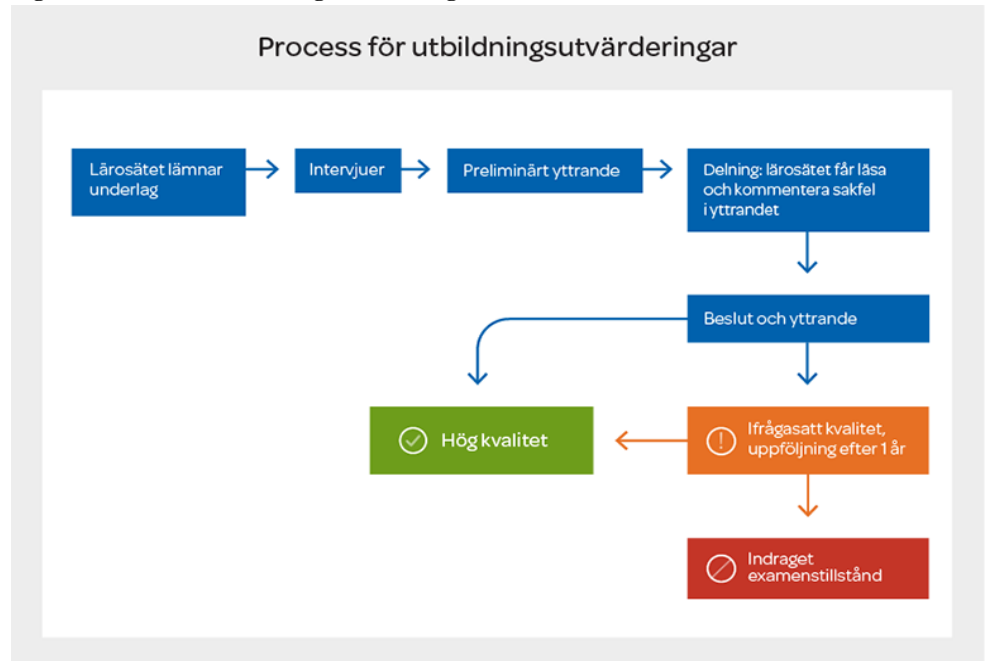
Det är uppenbart att bedömargrupperna har arbetat både likartat och med väsentliga skillnader i sitt arbete. Det tydligaste exemplet är att hela 89 av 95 yttranden innehåller någon form av bedömning av kvantitativ jämställdhet. Skillnaderna består bland annat i att endast en bedömargrupp har lämnat rekommendationer. En annan olikhet i bedömargruppernas arbete är att några har bedömt *medvetenhet om jämställdhet* hos exempelvis intervjupersoner medan andra inte har gjort det.

Vilka bedömningsunderlag använder bedömarna?

I utbildningsutvärderingar på forskarnivå används flera bedömningsunderlag. Bedömningsunderlagen består av lärosätets självvärdering inklusive bilagor, allmänna och individuella studieplaner, intervjuer med företrädare för den granskade utbildningen och doktorander samt annat underlag som UKÄ tar fram. En viktig princip i utvärderingen är att samtliga underlag ska vägas samman i bedömningen. Självvärderingen är det underlag som ligger till grund för de allra flesta bedömningarna, men det är förhållandevis vanligt att intervjuer tas upp som en grund för bedömningar. I 28 av 95 yttrande

skriver bedömargrupperna att det inom området jämställdhet har gjorts bedömningar baserat på just intervjuer.

Figur 1. Process för utbildningsutvärderingar.

Det är däremot ovanligt att bedömargrupperna refererar till bedömningar gjorda utifrån den allmänna studieplanen eller de individuella studieplanerna. Bara vid två tillfällen har bedömargrupper gjort bedömningar utifrån information i en allmän studieplan och vid fyra tillfällen har de individuella studieplanerna ingått i bedömningarna.

Jämställdhet är inte inskrivet i den allmänna studieplanen och finns heller inte bland examensmålen för utbildning på forskarnivå.

(Stockholms universitet – konstvetenskap, licentiat- och doktorsexamen)

Slutsatser om vilka bedömningsunderlag som används

Bedömningarna är en spegling av bedömningsunderlaget. Den huvudsakliga källan till information som bedömningarna vilar på är självvärderingarna, medan intervjuerna används i nästan en tredjedel av alla yttranden. Däremot saknas det bedömningar som vilar på den allmänna studieplanen eller de individuella studieplanerna.

Bedöms bedömningsgrunderna?

Bedömningsgrunderna i utvärderingarna av forskarutbildningar fokuserar på i vilken utsträckning jämställdhet är integrerat i utbildningens utformning och genomförande, om det görs systematiska uppföljningar som främjar jämställdhet samt hur dessa används internt

och kommuniceras till relevanta intressenter. Bedömningsgrunderna inriktar sig på den utbildningsnära verksamheten och kvaliteten på utbildningen.

I yttrandena har vissa begrepp återkommit i beskrivningarna och bedömningarna av utbildningarna. De olika begreppen går att hänföra till fyra olika kategorier: utbildningsnära, institutions-/fakultetsnivå, lärosätetsnivå och annat. Eftersom de ibland beskrivs på olika sätt finns de med i mer än en kategori. Exempelvis kan kurser både vara på den aktuella forskarutbildningen och på lärosätetsnivå.

*Vid lärosätet har alla anställda som arbetar med rekrytering deltagit i en kurs som involverar jämställdhet och kultur.
(KTH – datalogi, licentiat- och doktorsexamen)*

*Det finns likväl också svagheter gällande exempelvis hur perspektivet integreras i kurser, i kurslitteratur och i det vetenskapliga arbetet.
(Uppsala universitet – datavetenskap, licentiat- och doktorsexamen)*

Tabell 3. Kategorisering av bedömningar.

Utbildningsnära Institution/ fakultetsnivå	Lärosätesövergripande	Annat
Examinationsform	Antagning	Arbetsmiljö
Handledning	Allmän studieplan	Avhandling
Kurser	Betygsnämnd	Balans mellan kön (doktorander)
Kurslitteratur	Diskussionsklimat	Balans mellan kön (handledare)
Kursplaner	Enkät	Jämställdhetsgrupp/kommitté
Seminarier	Fakultet	Jämställdhetsplan
Undervisning	Handledning	Lika villkor/Likabehandling
	Institution	Plan
	Individuella studieplaner	Policy
	Jämställdhetsgrupp/kommitté	Regler
	Kompetensutveckling	Undersökning
	Kursplaner	Genus
	Lika villkor/Likabehandling	Genusakademi
	Plan	Intressenter
	Policy	Lön
	Regler	Medvetenhet
	Rekrytering av doktorander	Medvetenhet
	Rekrytering av handledare	Normkritik
	Rekrytering av lärare	Plan
	Rekrytering av sakkunniga	Policy
	Schemaläggning	Regler
	Undersökning	Rekrytering av doktorander
	Åtgärder	Rekrytering av handledare
		Rekrytering av lärare
		Rekrytering av sakkunniga
		Undersökning
		Uppföljning

I många fall har bedömningarna i yttrandena en tydlig koppling till bedömningsgrunderna. Ett exempel är när bedömnarna lyfter fram innehåll i kurser eller val av kurslitteratur som på ett konkret sätt går att relatera till utbildningens utformning och genomförande.

Kurslitteratur väljs ut så att den representerar olika könstillhörigheter. Under seminarier och kurser förs diskussioner om jämställdhet utifrån såväl innehåll som språkbruk.
(Lunds universitet – musikpedagogik, licentiat- och doktorsexamen)

Det är också vanligt att bedömningsgrupperna bedömer verksamhet med otydlig eller knapp koppling till den utbildning som utvärderas. Det kan röra sig om det regeringsuppdrag om jämställdhetsintegrering som lärosätena har och hur man arbetar med frågan på lärosätesövergripande

9 Jämställdhetsintegrering i högskolor och universitet / Jämställdhetsintegrering i statliga myndigheter

nivå. Det kan också handla om att det finns en funktion på lärosätet som arbetar med jämlikhets- eller mångfaldsfrågor. Exakt hur det påverkar utbildningen saknas det beskrivningar för och är därmed oklart.

Vid lärosätet finns en jämlikhetsutvecklare som ansvarar för lärosätets strategiska jämlikhetsarbete.

(Örebro universitet – datavetenskap, licentiat- och doktorsexamen)

Det finns också bedömningar som motiveras av arbete som pågår under utvärderingen men där det inte finns några resultat eller belegg för att arbetet får önskad effekt. Trots det så har bedömargruppen i vissa fall bedömt det som tillfredsställande.

Ett jämställdhetsperspektiv ska vara integrerat i utbildningen och arbetet ska vara fullt genomfört 2019.

(Chalmers tekniska högskola – materialvetenskap, licentiat- och doktorsexamen)

I flera fall skriver bedömargrupperna uttryckligen att det inte finns systematiska processer för att följa upp jämställdhet, men att det finns en medvetenhet om jämställdhet på exempelvis institutionen. Det har varit tillräckligt för att bedömargruppen ska anse att jämställdhetsperspektivet är tillfredsställande.

Mycket sympatiskt är hur institutionen framhåller sitt arbete för en arbetsplats där det ömsesidiga bemötandet är artig och professionellt.

(Stockholms universitet – historia, licentiat- och doktorsexamen)

Slutsatser om bedömningsgrunderna

Det finns gott om exempel i yttrandena på bedömningar som med viss svårighet går att relatera till utbildningarna, till exempel det som rör lärosätesövergripande arbete eller vissa styrdokument. I vissa fall finns det fog för att bedömargrupperna lyfter fram funktioner eller dokument på lärosätetsnivå men i många fall är det oklart hur kopplingen till den utvärderade utbildningen ser ut. Sannolikt beror det på att yttrandena i stor utsträckning är en spegling av det som står i självvärderingarna. Men det kan också handla om att bedömningsgrundernas utformning inte varit lämpade för utvärderingsobjektet, alltså forskarutbildningar. Att jämställdhet var ett eget område som uppfattades ligga närmre lärosätesövergripande frågor.

Med det sagt så har UKÄ 2018 reviderat vägledningen för utvärderingar av utbildningar på forskarnivå. Bedömningsgrunderna för jämställdhet som tidigare utgjorde ett eget perspektiv har nu omformulerats till en bedömningsgrund under bedömningsområdet Utformning, genomförande och resultat, bland annat för att ännu mer betona kopplingen till utbildningarna.

Begreppet jämställdhet

Begreppet jämställdhet definieras som jämlikhet mellan kvinnor och män. Det innebär att kvinnor och män har samma rättigheter, skyldigheter och möjligheter inom alla områden i livet. I UKÄ:s utvärderingar ligger fokus på just jämställdhet. I yttrandena används flera olika begrepp som på ett eller annat sätt relaterar till jämställdhet. Bland dem kan nämnas mångfald, genus och jämlikhet. Det framgår inte alltid med önskvärd tydlighet vad bedömargrupperna menar när de exempelvis använder sig av begrepp som *genusbalans* eller *genusperspektiv*. Även begrepp som definieras omfatta något annat, som intersektionalitet, används ibland utan förklaring till hur en utbildning kopplar ihop det med jämställdhet.

Genusbalansen i handledargruppen, som ännu inte uppnåtts, är en central utgångspunkt.

(Lunds universitet – historia, doktorsexamen)

Högskolan integrerar ett genusperspektiv i kurser när det är relevant, och det finns en stor medvetenhet om genusfrågor.

(Högskolan Väst – pedagogik med inriktning mot arbetsintegrerat lärande, licentiat- och doktorsexamen)

Vidare ingår litteratur som behandlar genus, maktordningar och intersektionalitet i den valbara kursen Vetenskaplig teori i och för musikpedagogisk forskning.

(Göteborgs universitet – musikpedagogik, licentiat- och doktorsexamen)

Slutsatser om begreppet jämställdhet

Jämställdhet handlar inte bara om jämn könsfördelning utan också om att uppmärksamma attityder, normer, värderingar och ideal som påverkar livsvillkoren för kvinnor och män inom samhällets olika områden. Det finns flera exempel på begreppsförvirring i yttrandena. Det kan bero på flera olika faktorer, till exempel att det finns en förvirring i de underlag för bedömning som använts, som självvärdering och allmänna studieplaner.

Slutdiskussion

Den variation av exempel som utgör grunden för bedömningarna väcker frågor, till exempel om UKÄ:s instruktioner till lärosäten och bedömare samt bedömningsgrundernas funktionalitet och forskarutbildningens särart. Variationen visar också att det fanns ett behov av att genomföra förändringar i metoden som användes. Som nämnts tidigare i rapporten genomförde UKÄ förändringar i metoden och vägledningen under 2018. Detta gjordes för att möta det utvecklingsbehov som fanns för att säkerställa att de utbildningsutvärderingar UKÄ genomför bidrar till en kvalitetsutveckling i högskolesektorn. Under 2019 och 2020 har ett flertal utbildningsutvärderingar genomförts enligt den reviderade vägledningen, både på grundnivå och avancerad nivå samt forskarnivå. Därför är det av intresse att genomföra en ny analys av utvärderingar gjorda utifrån den reviderade vägledningen för att se hur frågor om jämställdhet har beaktats och bedömts där.

Som framgår av nedanstående diskussion kan metoden ha påverkat utfallet.

Utfallet visar att det bara är inom datavetenskap som sex utbildningar har ifrågasatts utifrån att endast området jämställdhet bedömts som ej tillfredsställande. I andra forskningsämnen har utbildningar som har bedömts som inte tillfredsställande jämställdhet också bedömts som inte tillfredsställande på andra bedömningsområden. Det går inte att utesluta att bedömargrupperna varit positiva i bedömningen av området jämställdhet för att undvika att hela utbildningen skulle ifrågasättas. En annan förklaring kan vara att bedömargrupperna har upplevt att de saknat tillräcklig kompetens att bedöma området jämställdhet.

Rapporten visar att det finns likheter och skillnader i yttrandena. Skillnaderna består i både formen för själva yttrandet och hur bedömningarna är gjorda. Exempel på det är att bedömningar av kvantitativ jämställdhet görs i en klar majoritet av yttrandena, men bara en bedömargrupp lämnar rekommendationer.

En viktig fråga är i vilken mån bedömargrupperna ska skriva fram utvecklingsområden och rekommendationer. Eftersom utvärderingarna ska bidra till lärosätenas interna kvalitetsutveckling ska bedömargruppen motivera sina bedömningar och ge lärosätena återkoppling¹⁰. Det finns en rimlighet i att lärosätena får ta del av bedömargruppernas erfarenheter och goda exempel och inte uteslutande kritik för att kunna utveckla sina

¹⁰ <https://www.uka.se/download/18.67f90ad11593fd0dd2d902ad/1487841858629/rapport-2016-09-30-nationellt-system-kvalitetssakring-hogre-utbildning.pdf>.

utbildningar. Det kan också leda till ett kunskapsutbyte mellan utbildningarna och bidra till att lärosätena lär av varandra.

Det finns också ett behov av att diskutera i vilken utsträckning det är legitimt att bedöma medvetenheten om jämställdhet eller ojämställdhet. Medvetenheten behöver inte innebära att utbildningarnas innehåll och utformning innefattar moment om jämställdhet. Likaså gäller det för bedömningar av framtida insatser som endast är i ett planeringsskede.

Ämnestraditionernas effekt på bedömningsområdet jämställdhet är också en variabel som kan ha påverkat bedömningarna. Vissa ämnen verkar ha en större kunskap om frågor som rör jämställdhet än andra. Det kan också vara så att strukturerat och dokumenterat jämställdhetsarbete generellt sett är relativt outvecklat i forskarutbildningar.

Vissa bedömningsunderlag, till exempel den allmänna studieplanen och de individuella studieplanerna, används knappt i bedömningen av jämställdhet. Därför bör UKÄ överväga om det finns andra bedömningsunderlag som kan vara av relevans. Det vore intressant att se i vilken utsträckning bedömningsunderlagen refereras till i andra bedömningsområden för att se om mönstret går igen.

Forskarutbildningens särart kan vara en bidragande orsak till oklarheter om vad lärosätena ska fokusera på i självvärderingarna. Trots att bedömningsgrunden handlar om själva utbildningen hamnar fokus ibland på till exempel arbetsmiljö. Det leder i förlängningen till att det som står i yttrandena, alltså bedömningarna, inte alltid är relevanta för bedömningsgrunderna.

Referenser

Universitetskanslersämbetet, *Handlingsplan för jämställdhetsintegrering på Universitetskanslersämbetet 2016-2018* (2015).

Universitetskanslersämbetet, *Nationellt system för kvalitetssäkring av högre utbildning, redovisning av ett regeringsuppdrag* (2016).

Universitetskanslersämbetet, *Vägledning för utvärdering av utbildning på forskarnivå* (2016).

Universitetskanslersämbetet, *Vägledning för utvärdering av utbildning på forskarnivå* (2016, reviderad 2018).

De forskarutbildningsämnen vars utvärderingsyttranden har ingått som underlag för den här rapporten:

Arkitektur	Reg. Nr. 411-00465-16
Datavetenskap	Reg. Nr. 411-00357-16
Etik och religionshistoria	Reg. Nr. 411-00450-16
Energisystem	Reg. Nr. 411-00432-16
Historia	Reg. Nr. 411-00394-16
Konstvetenskap	Reg. Nr. 411-00423-16
Nationalekonomi	Reg. Nr. 411-00391-16
Pedagogik	Reg. Nr. 411-00367-16
Psykologi och tillämpad psykologi	Reg. Nr. 411-00401-16
Textil-, gummi och polymermaterial	Reg. Nr. 411-00431-16
Veterinärmedicin	Reg. Nr. 411-00382-16

Universitetskanslersämbetet (UKÄ) ska bidra till att stärka den svenska högskolan och Sverige som kunskapssamhälle. Vi granskar kvaliteten på högskoleutbildningarna, vi analyserar och följer upp utvecklingen inom högskolan och vi bevakar studenternas rättssäkerhet.

uka.se

